

ОТОТОВЖЕННЯ Д.ВИШНЕВЕЦЬКОГО З ЛЕГЕНДАРНИМ БАЙДОЮ

Помітною постаттю у боротьбі козацтва проти татар і турків був легендарний герой, князь Дмитро Вишневецький. Історик М.Грушевський схиляється до думки, що саме він започаткував гетьманство в Україні. Це була легендарна постать, яку народ уславив у своїй широковідомій думі.

Вітчизняні історики часто зверталися до висвітлення постаті Дмитра Вишневецького, розглядаючи його життя з точки зору різних концепцій. В історіографії простежується цікава еволюція поглядів вчених щодо ролі князя в українській історії, виникло багато дискусійних історіографічних питань, вирішення яких потребує спеціального дослідження. Так, зокрема, дискусійними є питання щодо ототожнення Д.Вишневецького з легендарним Байдою.

Вперше в історичній літературі Д.Вишневецького назвав Байдою історик XIX ст. А.Скальковський, проте він зовсім не коментував це питання [1, с.193]. Одним з перших його розглядав М.Костомаров, аналізуючи народну поезію у своїй праці «Слов'янська міфологія». Історик зазначив, що у «Пісні про Байду» вбачається у образі легендарного героя князь Д.Вишневецький. Крім того, вчений вперше з'ясував причину поваги козаків до цієї людини, яка, незважаючи на своє знатне походження, за словами дослідника, *«не надто слухалася верховної влади і не зовсім цінувала її милість до себе, самовільно ходила воювати, самовільно поступала на службу до московського государя і самовільно полишила її»*. Князь Дмитро Іванович був більше козак, аніж пан, і ніяк не був схожим на пана-ляха, такого ненависного козакам. Створення багатьох пісень про Байду стало актом світлої пам'яті козаків до свого улюбленого провідника.

Зовсім у протилежному ракурсі змалював образ Байди в однойменній поемі П.Куліш [2]. Туркофільські нахили його мислення віддалили автора від історичної правди у питанні щодо діяльності Д.Вишневецького, якого історик вважав Байдою. Вишневецький-Байда був православним князем і не міг захоплюватись ані вірою, ані *«правдивістю великого султана»*.

В.Антонович та М.Драгоманов показали існування пісень про Байду в багатьох варіантах. Причому вони зазначили, що іноді в «Пісні про Байду» він зветься Дмитром, а в іншому варіанті історичної пісні Байду називають паном Корецьким. Історики

констатували, що на початку XVI ст. жив Самуїл Корецький, і його доля була схожа з долею Дмитра Івановича, тобто той був двічі полонений і закатований. Мабуть, на думку дослідників, було два варіанти пісень, один про Д.Вишневецького, а інший – про С.Корецького, які потім злилися в одну пісню. До того ж ім'я Корецький схоже з Корибутом, а тому і потрапило до пісні.

В.Антонович та М.Драгоманов намагалися з'ясувати походження імені Байда. Вони не погоджувалися зі значенням дієслів «байдикувати», «байдувати», вважаючи, що таке визначення не підходить енергійному князю Д. Вишневецькому. Історики вказали на казковий характер пісень про Байду, які перегукуються з великоруськими билинами про такого героя.

Історик А.Стороженко зазначив, що сучасники називали Дмитра Вишневецького Байдою, тобто гулякою, за його неспокійну вдачу, за пристрасть до військових походів [3, с.524].

М.Грушевський все ж припускав можливість ототожнення імені козака Байди з історичною постаттю Д.Вишневецького. Крім того, історик намагався з'ясувати значення слова «байда». Він навів декілька варіантів однокорінних слів: «байдування», «байдикування», «байдики бити» в значенні «лінуватися». Було зроблено висновок, що «байда» – *се байдикуваний, гулящий чоловік – гуляка* [4, с.6]. М.Грушевський одночасно стверджував, що таке прізвище не міг носити князь.

Українська радянська історіографія розглядала це питання тенденційно. Так історик В.Голобуцький, на думку якого спиралися багато українських енциклопедичних видань, вважав, що постать Д.Вишневецького ідеалізувалася буржуазними істориками, незважаючи на реальні факти. Вчений, аналізуючи народну «Пісню про Байду», з'ясував значення слова «байда» як «гультай». Співставивши факти з хроніки М.Бельського з свідченням французького посла у Стамбулі, історик зазначив, що образ Д.Вишневецького, за трактовкою польського хроніста, надто прикрашений. Інший варіант народної думи про Байду, опублікований В.Руліковським, спираючись на думку сучасників, також носив сліди корекції його образу [5, с.85-87].

К.Гуслистий та О.Апанович у загальному вигляді розглянули питання щодо ототожнення Д.Вишневецького та Байди. Вони вказали, що князь Дмитро в одній з народних пісень виступав під цим легендарним ім'ям [6, с.12].

Своє бачення наукової проблеми висловили також історики української діаспори. Л.Винар розглянув це питання в окремому розділі відомої праці «Князь Дмитро Вишневецький» у контексті аналізу народної поезії, присвяченої легендарному Байді-Вишневецькому. Історик детально аналізував різні варіанти історичної пісні про Байду, а також ретельно дослідив значення терміна «байда». На думку Л.Винара, дієслово «байдувати» означає керувати байдаком (козацьким човном). У В.Далі історик знайшов значення слова «байдачати», що значило «іти на байдаки», тобто весь час бути на воді та веслувати. Таке пояснення автору здається логічним, а версію «байдувати», себто «лінуватися», він заперечує [7].

Сучасна українська історіографія, відійшовши від ідеологізації, по-іншому розглядає не лише ті чи інші історичні явища, але також змінила погляд на деякі історичні постаті, серед яких, безумовно, є Д.Вишневецький. Цікаво це виявилось в останній великій праці В.Голобуцького. Він по-новому висвітлював питання, пов'язані з особою Дмитра Івановича, його роллю в українській історії першої половини XVI ст. Вчений розглянув у історіографічному сенсі питання ототожнення історичної постаті цього князя з легендарним козаком Байдою, зазначивши, що популярна пісня про того, ігноруючи життя Д.Вишневецького, виключно звертає увагу на його смерть. В.Голобуцький зазначив, що народні пісні є своєрідною подякою від українського народу Д.Вишневецькому за його боротьбу проти турецько-татарської агресії [5, с.136].

Більшість сучасних українських дослідників вважають, що князь Д.Вишневецький – це Байда [8, с.7-26].

Т.Чухліб вказав, що пісня про гордого та відважного лицаря Байду наприкінці XVI ст. була справжнім шлягером. Велику популярність вона здобула насамперед серед українців, а також у болгар, поляків, словаків, сербів, македонців та чехів. Поширювалася пісня у багатьох варіантах, але її сюжет залишався незмінним. Прототипом сміливця, який примудрився, будучи підвішеним за ребро на гак, вбити свого кривдника разом з родиною, на думку історика, був не хто інший, як український князь Дмитро Вишневецький. Дослідник зауважив, що у 1632 р. К.Семак у своїй праці «*Civis bonus*» романтизував жахливу смерть Д.Вишневецького, вказавши на його спробу вбити з лука турецького султана. Вчений вважає, що староукраїнське слово «байдувати» є синонімом слова «козакувати», тобто вести

вільне життя. Досліджуючи історію «*Пісні про Байду*», сучасний історик зазначив, що вже наприкінці 60-х років XVI ст. краківський збирач пісень професор М.Пійонтек записав одну з її версій [9, с.11-12].

Н.Яковенко з'ясувала, що князь Дмитро Вишневецький – лицар-герой, який увійшов в історію України під козацьким прізвиськом Байда. Історик додала, що з татарської мови слово «*байда*» – це безтурботний чоловік. Дослідниця підкреслила, що перша елегія про смерть християнського лицаря була написана латиною за кілька тижнів після загибелі Д.Вишневецького німцем Йоганом Зоммером. Вона також додала, що князь Дмитро був неодружений і майже двадцять років провів у збройному чоловічому оточенні, і ці факти зайвий раз вказують на його козацький спосіб життя [10, с.108-119].

Отже, дослідники, розглядаючи питання ототожнення Дмитра Вишневецького з легендарним Байдою виявили певні суперечності. Адже, сюжетом народної пісні про Байду було не життя, а смерть народного героя. Думки дослідників розійшлися, оскільки частина їх вважала, що пісня була написана до появи Д.Вишневецького на історичній арені, інші зазначають, що трагічна смерть князя вразила суспільство і стала приводом для написання народної думи.

1. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького / А.О.Скальковський. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – С.193.

2. Куліш П. Байда – Князь Вишневецький / П.Куліш. – К., Веселка, 1995.

3. *Стороженко А.В.* Князь Дмитрий Иванович Вишневецкий, по народному прозвищу Байда / А.В.Стороженко // Киевская старина. – 1897. – №3. – С.524.

4. *Грушевський М.С.* Дмитро Байда-Вишневецький / М.С.Грушевський // Записки УНТ. – К., 1908. – С.6.

5. *Голобуцький В.* Запорозьке Козачество / В.Голобуцький. – К., 1957. – С.85-87.

6. *Гуслистий К.* Запорозька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу / К.Гуслистий, О.Апанович. – К., 1954. – С.12.

7. *Винар Л.* Огляд історичної літератури про початки української Козаччини / Л.Винар // Український історик. – №1-4. – 1965.

8. *Сергійчук В.* Дмитро Вишневецький / В.Сергійчук // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – К.,1994. – С.7-26.

9. *Чухліб Т.* Середньовічна шлягерна пісня та пригоди її персонажа // Горобець В., Чухліб Т. Незнайомі Клію. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба. – К., 2004. – С.11-12.

10. *Яковенко Н.* Перші сто літ Козаччини / Н.Яковенко. – К.:Генеза, 1993. – С.108-119.